

## SAVREMENI FENOMEN PRANJA NOVCA

Goran Radić\*

**Sažetak:** Ovaj rad se bavi pranjem novca kao finansijskim i pravnim fenomenom, koji u finansijskoj praksi nije dovoljno istražen.

Pranje novca je savremeni finansijski fenomen, koji egzistira paralelno sa postojanjem tzv. crnog tržišta, odnosno sive ekonomije. Sastoji se u pretvaranju nelegalno stečenih novčanih sredstava u legalna sredstva, njihovim premeštanjem preko brojnih računa banaka. Tokovi pranja novca najozbiljnije ugrožavaju svetske finansije, pošto obim transakcija ilegalnog, prljavog novca nezaustavljivo raste. Statistički podaci govore da se danas u svetu opere godišnje više od 1000 milijardi dolara, a samo 1% prljavog novca se uhvati.

U okviru prevencije i zaštite od ovog fenomena, glavni cilj je otkrivanje učinilaca, kao i efikasnija zaštita države od mehanizama pranja novca i terorizma, što je od centralnog značaja za bezbednost zemlje, nacionalne privrede i građana, ali i međunarodnih tokova.

**Ključne reči:** pranje novca, politika, banka, bezbednost, siva ekonomija, organizovani kriminal

**Abstract:** This paper is dealing with money laundering, as financial and legal phenomenon, which is not searched enough in financial practice.

Money laundering is contemporary financial phenomenon, which exists at the same time with gray market. It consists of changing illegal obtained money in legal instruments, by its transference through numerous bank accounts. Money laundering seriously affects universal financials, since the extent of transaction of illegal, corruptible money is constantly increasing. Statistical data provide the information that, nowadays, money laundering is more than one thousand billion per year. Only one per cent is caught.

As a part of prevention and protection from this phenomenon, the main aim is discovering criminal offenders and effective protection from money laundering and terrorism, which is of central importance for one country's safety and national trade, but for international sequences, too.

**Key words:** money laundering, politics, bank, grey economy, organised crime

Fenomen pranja novca nije dovoljno istražen u finansijskoj literaturi. U finansijskoj praksi se smatra da pranje novca predstavlja finansijsku operaciju pomoću koje se određena sredstva plaćanja šalju preko brojnih deponenata, odnosno brojnih računa kod različitih banaka, radi potpunog skrivanja izvora sredstava (novca, deviza). Pranje novca jeste i prerusavanje prekomerno stečenih sredstava, kao i ilegalno prenetih sredstava. Cilj svakog pranja novca je legalizacija vlasništva novčanih sredstava, stečenih na ilegalan način, zahvaljujući kriminalnim aktivnostima.

Najlakši način legalizacije ilegalno stečenih sredstava jeste deponovanje novca u banku bez dokazivanja porekla. Pranje novca nije nov fenomen, jer egzistira paralelno sa postojanjem tzv. crnog tržišta, odnosno sive ekonomije. U nacionalnoj privredi, sivo tržište se oslanja na švercovanje robe i na ilegalnu trgovinu sredstvima plaćanja, što je posledica poremećaja ponude i tražnje robe, uloge novca i deviza. Tu su izuzetno značajna ilegalna sredstva plaćanja, koja su stečena na neregularan način, koja funkcionišu mimo zvaničnih monetarnih tokova i koja se registruju na računima kod banaka.

Radi što uspešnijeg suprotstavljanja pranju novca, demokratske države i društvene zajednice se bore na različite načine da zaštite svoje vitalne interese, oličene u zaštiti nacionalne bezbednosti. Iz značaja borbe

\* Goran Radić nastavnik veština, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad

protiv pranja novca, čiji se akteri koriste svim mogućim prevarama da bi ga ponovo stavili u finansijske tokove. nameće se potreba za organizovanim načinom borbe protiv ovog problema. Zaštita ne predstavlja bilo kakvu posebnu organizaciju, koja bi izvršavala zadatke iz oblasti javne i državne bezbednosti, već naprotiv, delatnošću nadležnih državnih i društvenih organa ostvaruje se funkcija integralne zaštite nacionalnih interesa od negativnih efekata pranja novca i terorizma koji se finansira kroz pranje novca.

### **Pranje novca – karakteristike i oblici**

Tokovi pranja novca najozbiljnije nagrizaju tkivo svetskih finansija, pošto obim transakcija ilegalnog, prljavog novca nezaustavljivo raste. To je dovelo do toga da je danas teško u oblasti finansija odvojiti utaju poreza od pranja novca, jer su ta dva procesa praktično organski povezana.

Pranje novca reprezentuje proces pretvaranja nelegalno stečenog novca koji se nalazi u kešu u regularni novac u finansijskim institucijama. Takav novac može da vodi poreklo iz sive ekonomije, neregularnih poslova, trgovine drogom, prostitucije, šverca alkohola i cigareta, neregularnog rada u poljoprivredi, rada sa mafijom, trgovine belim robljem, decom, ljudskim organima, naručenih ubistava, i sl.

Postoje četiri zajednička faktora za sve takve operacije.

- Vlasništvo i poreklo moraju biti skriveni.
- Novac mora promeniti oblik. Zato se gotovina pretvara u bankovne račune, skupe slike, luksuzne vile, automobile, zemlju, čekove...
- Trag koji ostaje iza novca mora biti nejasan. Cilj čitave operacije je propao ako neko može ući u trag parama od početka do kraja. Zato se ona sprovodi kroz bezbroj bankarskih računa, preko lažnih banaka i lažnih kompanija. Npr, otvori se firma u jednoj zemlji i tamo se položi legalno zaraden novac. Pare se prebace u drugu zemlju, na račun kompanije registrovane u trećoj zemlji. Odatle se pošalju u četvrtu zemlju, na račun društva registrovanog u petoj zemlji, odakle pare idu na račun kompanije registrovane u šestoj zemlji, koja posluje u sedmoj, a ima račun u osmoj, itd. Spretni i brzi „operateri“ ceo posao mogu obaviti za manje od sat vremena. Svi ljudi umešani u posao znaju da je reč o prljavim parama i da njihov vlasnik malo šta može učiniti ako ih ukradu.

### **Masovna pojava pranja novca**

Statistički podaci govore da se danas u svetu opere godišnje više od 1000 milijardi dolara, a samo 1% prljavog novca se uhvati (što je samo nešto više od 10 milijardi dolara). Tu su i zemlje u kojima se ovaj unosni posao pranja novca vešto prikriva raznim verzijama of šor režima, zatim zemlje u kojima egzistiraju tzv. paralelni bankarski sistemi (npr. Pakistan i Indija), kao i zemlje u kojima vlada tzv. keš ekonomija – privrede u kojima se većina transakcija odvija u kešu. Dakle, siva ekonomija jeste fundamentalni kreator prljavog novca.

Kako stručnjaci tvrde, postoje dva osnovna razloga zbog čega se novac drži u of šor bankama. Prvo, neće tražiti da se plati veliki porez, što je prednost ukoliko se obrću milioni. Drugo, niko neće znati čiji je novac, što je prednost onima koji čine proneveru, kriminalcima i teroristima. U bankama, u nekim krajevima, prilikom otvaranja računa ne pitaju za pravo ime, kao što je moguće osnovati kompaniju samo sa post restant adresom, bez navođenja imena direktora, vlasnika ili prihoda.

Međunarodi monetarni fond je procenio da se svake godine opere između 500 milijardi i 1,5 biliona dolara.

## Faze u procesu pranja novca

U dosadašnjoj praksi uznapredovala su četiri tipična načina pranja novca. Istraživanja Engleske banke pokazala su da pranje novca polazi od tehnike prikrivanja porekla novca i vlasništva sredstava plaćanja, preko tehnike legalnog dolaženja u posed novca posle obavljenog pranja, do tehnike promene oblika sredstava i oslobađanja od velike količine novca, koja je stečena kriminalnim aktivnostima.

U prvu tehniku pranja novca spadaju tri etape:

- etapa plasmana,
- etapa presvlačenja,
- etapa integracije.

U etapi plasmana sredstva pribavljena na ilegalan način deponuju se u određenoj finansijskoj instituciji ili plasiraju u kupovine hartija od vrednosti. Obično, veran službenik banke pomaže operaciji deponovanja.

U etapi presvlačenja odvija se najznačajnija operacija pranja novca, u kojoj se faktički vrši prerađivanje porekla vlasništva sredstava. Ovde se koriste tzv. okvirne kompanije, koje poseduju legalna sredstva i poslovni legitimitet. Konačno, vrši se preprodaja robe ili hartija od vrednosti.

U etapi integracije dolazi do legitimne asimulacije sredstava, odnosno reintegracije novca u međunarodnim finansijama i do spajanja sa svim oblicima finansijske aktive. To implicira ispoljavanju lažnih naloga za otplatu obaveza po zajmovima ili lažnih faktura, kao pokriće za kupljenu robu, kako bi inače vrlo složena operacija transfera sredstava onemogućila detekciju.

Na ovaj način je perač novca izbegao svaki trag otkrića ulaza sredstava u finansijski sistem zemlje, prelaz preko nacionalne granice i bankarski transfer.

Druga tehnika pranja novca implicira povlačenje pet poteza:

- Sa prvim potezom obavlja se struktuiranje transakcija ispod nivoa evidencije prometa sredstava.
- U drugom potezu dolazi do korišćenja transfera putem teleksa i *swift*.
- Treći potez implicira korišćenje kompanija sa čijih računa kreću sredstva za pranje.
- U četvrtom potezu dolazi do krivotvorenih zajmova sa falsifikovanim sertifikatima o depozitima, kao fiktivno pokriće.
- Peti potez podrazumeva osnivanje tzv. fasadnih kompanija sa jasnim ciljem pranja novca, putem prenošenja preko granice što većeg broja računa banaka.

Treća tehnika pranja novca poznata je u svetu po tome što je dobila specijalan naziv – metod veš mašine, koja ima tri faze.

- Faza predpranja obično se odvija u zemljama u kojima je devizna kontrola izuzetno slaba i u zemljama u kojima se rigorozno poštuje tajnost računa i uloga. Otvaraju se tekući računi u zemljama sa slabom ili nepostojećom deviznom kontrolom, a u zemljama sa rigoroznim poštovanjem principa tajnosti bankarskih računa otvaraju se i fiktivne firme.
- Sledi faza pranja u kojoj se kupuju nepokretna i pokretna imovina u zemljama sa slabom deviznom kontrolom, pod firmom privatizacije. U zemljama sa rigoroznim poštovanjem principa tajnosti bankarskih računa vrši se deponovanje ilegalno stečenog novca. Time se obavlja proces legalizacije sredstava.
- Na kraju, u fazi recikliranja, fiktivno ulaganje u privredu date zemlje vrši se tako što novac prođe kroz tekuće račune i vraća se u zemlju iz koje je došao.

Pranje novca košta od 20% do 50% od oprane količine novca.

Četvrta tehnika pranja novca se sastoji u tzv. usitnjavanju, čime se veliki broj malih količina novca deponuje kod velikog broja malih međusobno povezanih banaka. U svetu ta granica iznosi oko 10.000 dolara iznad koje bankarski kontrolori ne dozvoljavaju nesmetane uplate sredstava na bankarske račune (bez dokaza o poreklu novca). Time se faktički šire prostori za rastući trend kriminalnih finansijskih transakcija, kojima se zasada jedino suprotstavljaju zakonodavstvo SAD, Kanade, Velike Britanije, Francuske, Luksemburga, Švajcarske. Ova zakonodavstva predviđaju: obaveznu indentifikaciju komitenta, koji otvraju račune ili pune već otvorene račune kod banaka; obavezno vođenje ažurne evidencije o svim pojedinačnim transakcijama;

rigorozno vođenje računa o komitentima, čije gotovinske aktivnosti pokazuju dramatične promene; brzo reagovanje banke na deponovanje prljavog novca.

Po pravilu, vlasnici prljavog novca, stečenog trgovinom oružjem, narkoticima, pljačkom, piraterijom, ali i ucenama političara, žele da ga uvedu u legalne tokove da bi mogli da ulažu u legalni biznis i da ga uvećavaju. Trenutno, apsolutni „hit“ za pranje novca je sektor osiguranja. Fizičko lice može da osigura sebe ili svoju imovinu na velike sume novca i da uplati ogromnu premiju.

Trendovi pokazuju da u tranzicionim zemljama sa slabom funkcijom nadzora i uopšte slabom kulturom nadzora, najčešće dolazi do pranja novca u fazi ulaganja – kupuju se firme koje će prikupljati prljav novac i uključiti ga u legalne tokove, odnosno, imaće funkciju tzv. bojler kompanija. Ukoliko je firma kupljena u fazi ulaganja ili na prelazu u fazu prikrivanja, u tu kompaniju se neće ulagati, zaposleni neće imati previše posla, plate će u početku biti nešto veće, a kasnije takve kompanije idu ka izumiranju, jer nemaju realne ekonomske osnove da bi živele. Ukoliko je firma kupljena u poslednjoj integracionoj fazi, u nju će se ulagati, jer ona treba da donese profit novim vlasnicima, koji treba da postanu ugledni građani.

### **Instrumenti suzbijanja pranja novca**

Sistem suprotstavljanja pranju novca predstavlja jedan od najnovijih podsistema u okviru integralnog sistema bezbednosti (javne i nacionalne). On obuhvata niz radnji i mera u sklopu organizacije fizičke i tehničke zaštite, radi sprečavanja raznih kriminalnih i dorugih oblika ugrožavanja nacionalne bezbednosti u sferi pranja novca i borbi protiv terorizma na nacionalnom i međunarodnom planu. Cilj je otkrivanje njihovih učinilaca, kao i efikasnija zaštita države od mehanizma pranja novca i terorizma, što je od centralnog značaja za bezbednost zemlje, nacionalne privrede i građana. U ovom smislu, glavna funkcija i ovlašćenja Uprave za sprečavanje pranja novca su: prijem podataka od obveznika; analiza, čuvanje, i distribucija podataka i preduzimanje zakonskih mera i radnji radi sprečavanja pranja novca. Proces pranja podrazumeva: smeštanje, odnosno promenu oblika tih sredstava ili smeštanje van domašaja zakona, raslojavanje i integraciju.

Po pravilima Evropske unije, fizičko lice, koje želi da prenese sumu veću od 10.000 evra preko spoljnih granica Evropske unije, mora da prijavi taj novac. Cilj definisanja maksimalnog iznosa je suzbijanje pranja novca i finansiranja terorista. Sva gotovina, koja nije prijavljena carinicima, biće oduzeta i protiv krivca će biti pokrenut postupak.

### **Mogućnost suzbijanja pranja novca**

Suzbijanje pranja novca i nelegalnih aktivnosti iz kojih se finansira savremeni terorizam je u funkciji borbe protiv terorizma. U svemu tome su primarno značajne aktivnosti nacionalnih vlada uz veoma rastući značaj regionalne i multilateralne saradnje različitih tela i organizacija, što je trajna spoljopolitička i bezbednosna orijentacija naše zemlje, vlade i demokratskih institucija. Zbog toga je veoma značajno odrediti implikacije mehanizma instrumenta suzbijanja pranja novca na sektore: banaka, finansijskih institucija i privrede.

Uz rastuću saradnju na međunarodnom planu u ovoj sferi, moguće je unapređenje nacionalne bezbednosti i zaštita nacionalnih interesa, kao trajni strateški interes demokratskog društva i civilnih institucija. Uz zavisnost od ozbiljnosti i jačine suprotstavljanja pranju novca, koji se koristi za finansiranje terorizma, presudno će zavisiti uspeh borbe protiv međunarodnog terorizma na svim nivoima. Za efikasniju borbu protiv pranja novca banke su u obavezi da formiraju unutrašnju kontrolu, izveštavaju o transakcijama u skladu sa zakonom i podnose dokaze o finansijskim transakcijama. Neophodno je i da se identifikuju klijenti, razvijanjem poslovnog stila *Know Your Customer*, uvede odgovarajuća procedura za čuvanje tih podataka i formira baza podataka o klijentu. Unutrašnja kontrola mora da pokriva sve organizacione celine gde bi se moglo pojaviti pranje novca, nadgleda primenu Zakona o sprečavanju pranja novca i da prati rad službi i kontrolniše ih, da bi se sve sumnjive transakcije bile dostavljene upravi.

## Politika otklanjanja pranja novca

U našoj zemlji Zakon o sprečavanju pranja novca donet je 2001. godine. Zakon je koncipiran tako da u najkraćim crtama definiše osnovne pojmove pranja novca, obveznike preduzimanja mera za sprečavanje pranja novca, radnje koje su obveznici dužni da preduzimaju, a koje se uglavnom odnose na utvrđivanje identiteta stranke, dužnosti prijavljivanja nadležnom organu i kaznene odredbe.

Uloga nacionalne vlade u suzbijanju pranja novca je nezamenljiva. Snažan nacionalni, finasijski, bankarski i regularni sistem i državne institucije su zaloga efikasne borbe u suprotstavljanju pranju novca. Savremena borba protiv pranja novca odvija se na više frontova: nacionalnom, regionalnom, međunarodnom. Kreiranje nacionalne strategije borbe u suprotstavljanju pranju novca podrazumeva izgradnju i očuvanje ljudskih prava i slobode i institucija demokratskog društva. U okviru borbe u suprotstavljanju pranja novca na osnovu novog zakonodavnog okvira potrebno je uspostaviti međuinstitucionalni sistem za prevenciju i kontrolu pranja novca. Formiranjem institucija za prikupljanje relevantnih finasijskih institucija, koja bi prikupljala i razmenjivala finasijske informacije na domaćem i međunarodnom nivou u svrhu kontrolisanja i prevencije pranja novca, postigli bi se značajni rezultati. Potrebno je osnovati međuresurnu grupu, koja bi okupljala sve agencije i institucije uključene u suzbijanje pranja novca, kako bi se redovno testirao i ocenjivao njihov rad i razgovaralo o adaptaciji ka novim izazovima. Najveća odgovornost banaka u suprotstavljanju pranju novca je u sprečavanju, kako pranja nelegalno stečenog novca, tako i u sprečavanju njegovog naknadnog uvođenja u legalne tokove.

## Zaključna razmatranja

Pranje novca ima široki spektar povratnih efekata na ekonomske, političke i socijalne strukture svake zemlje. Najznačajnije posledice pranja novca su:

- opadanje poslovanja legalnog privatnog sektora;
- uticaj na devizne kurseve i kamatne stope;
- ekonomski poremećaji i nestabilnost;
- smanjenje državnih prihoda i slabljenje kontrole ekonomske politike (ugrožavanje programa reformi ili privatizacije, opadanje reputacije zemlje).

Učesnici u pranju novca koriste posebno određene kompanije da bi razdvojili sredstva stečena po osnovu kriminalnih aktivnosti od procesa prikrivanja nelegalno ostvarene dobiti. Pošto ove kompanije raspolažu sa velikim iznosima novca, one su u mogućnosti da svoje proizvode i usluge nude po cenama koje su ispod tržišnih. Usled toga dolazi do opadanja legalnih poslovnih aktivnosti privatnog sektora. Istovremeno, pošto učesnici pranja novca nisu zainteresovani za povećanje profita kod investiranja, već za zaštitu i prikrivanje prirode ovih sredstava, oni često ulažu u manje profitabilne institucije koje ne moraju biti korisne za određenu zemlju, na taj način smanjujući njen potencijalni ekonomski rast. Veoma često pranje novca, naročito kod zemalja u razvoju, dovodi do smanjenja prihoda budžeta po osnovu poreza, jer otežava njegovu naplatu i zbog toga slabi uticaj države na vođenje ekonomske politike.

Bilo bi bitno odgovarajućim merama onemogućiti da finasijski sistem bude korišćen za pranje prljavog novca. Centralna banka treba da utvrdi regulativu i vrši superviziju banaka da bi sprečile i otkrile pranje novca. Ovom regulativom potrebno je propisati mere za banke i finasijske institucije koje uključuju obavezu izveštavanja nadzornih oragana, ukoliko postoji sumnja u vezi sa poreklom novca, primenu odgovarajućih sankcija, stroga pravila kod izdavanja licence bankama i finasijskim institucijama.

## Literatura

- [1] Allan R., (1990) *Terrorisms: pragmatic international deterrence and cooperation*. New York. Institute for East – West Security Studies
- [2] Bošković M., (2001) *Aktuelni problemi suzbijanja pranja novca*. Beograd. Bezbednost
- [3] Campbell A., (1997) "The High Street solicitor and the criminal activity the risks," *Journal of Money Laundering*
- [4] Ristić dr Ž., (2000) *Globalni fiskalni menadžment*, Beograd, Savremena administracija
- [5] Zakon o sprečavanju pranja novca, („Sl. list SRJ“, br. 53/2001)